

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-04-05, iš Štuthofo - į Vilnių

Stutthof, - d. 5-IV - Mittwoch.

Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Stutthof, - d. 5-IV - Mittwoch.

Vanduk! A. 1-IV kam kein Brief von Dir. Vielleicht wird es kommen a. 8-IV? In voriger Woche kamen die Päckchen Nr. 16, 17, 19 u. 20 u. drittes Päckchen von Brüdern (diesmal in voller Ordnung) - bedanke Ihnen. Dieses Brief schreibe ich etwas verspätet, - Du bekommst ihn nicht mehr zu Ostern. Vanduk, ich weiss genau, wie wirst Du mit Dalia die zweiten Ostern erleben. Was werde ich erleben, ist es leicht zu vorstellen, - am stillem Abend wirst Du mich hören. Ich glaube, in voriger Woche hast Du mich auch gehört... Hast Du ein neues Kleid, dunkelrot, mit seltenen grossen dunkelgelben Blumen? Ich habe in der Zeitung gelesen über Fakultätssitzung in unserer Universität. Hast Du prof. Stegmann gesehen? Was wird mit meinen Universitätsarbeiten? Hier kann ich doch keine wissenschaftliche Arbeit abfertigen. Wird es mir neues Thema angeboten oder bleiben die alten? Über mich selbst habe ich nichts zu berichten. Du weisst doch, was u. wie ich erlebe und wie es mir geht. Tröste, wenn Du noch kannst, Daliukas. Ich habe keine Worten. Ich werde mich freuen, wenn Du mit Daliukas zum Feiertagen etwas besseres hättest. In späten Abendstunden horche manchmal an: vielleicht wirst Du meine Stimme hören...

Vanduk, Vanduk!

Dein Bal [1r] // [1v] //

Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stutthofo stovykla, - IV-5 d. - trečiadienis.

Vanduk! IV-01 laiškas nuo Tavęs neatėjo. Galbūt jis pasirodys IV-08? Praeitą savaitę pasiekė peketėliai nr. 16, 17, 19 ir 20 [1] ir trečias siuntinėlis nuo brolių (šiuokart visiškai tvarkingas) - padėkok Jiems. Šį laišką rašau kiek pavėluotai, - Tu nebegausi jo Velykoms. Vanduk, aš tiksliai žinau, kaip Tu su Dalia praleisit antrąsias Velykas. Ką aš išgyvensiu, nesunku įsivaizduoti, - tylų vakarą Tu mane išgirsi. Aš manau, praeitą savaitę Tu mane taip pat girdėjai... Ar Tu neturi naujos suknelės, tamsiai raudonos, su retomis didelėmis tamsiai geltonomis gėlėmis? [2] Laikraštyje aš perskaičiau apie Fakulteto posėdį mūsų universitete [3]. Ar matei prof. Stegmanną [4]? Kas bus su mano universitetiniais darbais? [5] Čia aš juk negaliu dirbti mokslinio darbo. Ar man bus pasiūlyta nauja tema, ar liks senosios? Apie save neturiu ką pasakoti. Tu juk žinai, ką ir kaip aš išgyvenu ir kaip man sekasi. Paguosk, jei dar gali, Daliuką. Man trūksta žodžių. Aš džiaugsiuos, jei Tu ir Daliukas turėsit šventėms ką nors geresnio. Vėlyvomis vakaro valandomis aš kartais klausau: galbūt Tu išgirsi manąjį balsą...

Vanduk, Vanduk!

Tavo Bal [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

- [1] 1944 m. kovo 7 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai apie 2 kg. ir 80 gr. siuntinį nr. 16, kuris buvo „gautas“ („Duonos 1/2 kg., sviesto 1/4 kg., lašinių 200 gr., dešros, cukraus“) (Vanda Sruogienė, „Sąrašas siuntinių, siųstų į Stutthofą“, žr. rinkinys „Koncentracijos stovykla Stutthof (1939-1945)“, in: *BLKMČ BS*); 1944 m. kovo 8 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 1 kg. ir 1/4 gr. siuntinį nr. 17, kuris buvo „gautas“ („Lašinukų 1/4 kl[g]., pyragaitis ir kava“) (Idem, in: *Ibid.*); 1944 m. kovo 15 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 1 kg. ir 250 gr. siuntinį nr. 19, kuris buvo „gautas“ („1/2 kl[g]. anties skvarkų, 1 stikl[inė] marmelado raud[onųjų] serbentų, 5 kiaušiniai, 4 dėž[utės] papirosų, dėžutė medauninkų, fotografijos“) (Idem, in: *Ibid.*); 1944 m. kovo 15 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 1 kg. ir 400 gr. siuntinį nr. 20, kuris buvo „gautas“ („Duonos 1 kg., tabokos, dėžutė konservuotos sriubos, papirosų popierių“) (Idem, in: *Ibid.*). Siuntiniai nr. 16, 17, 19, 20 perduoti per Vokietijos karinio pašto tarnybą (su pažyma „Feldpost“).
- [2] „Mane dažnai stebino kai kurios keistos Balio savybės – aš jau turėjau anksčiau progos įsitikinti, kad jis turėjo aiškiaregio dovaną. Bet šio laiško smulkmena mane tikrai nustebino: tikrai, pereitą savaitę buvau kartą užsidėjęs beveik niekad nedėvėtą gelsvą bliuzelę su raudonom, neaiškiom gėlėm – su ja kažkaip nejaukiai jaučiausi, vis galvojau apie Balį... Daugiau niekad to drabužio nedėvėjau“ (Vandos Sruogienės pastaba).

- [3] Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete 1943-1944 m. vyko keletas svarbių posėdžių, kuriuose dalyvavo kalbininkas, 1941-1944 m. Rygos Reicho komisaro Rytų klausimais patarėjas Kurtas Stegmannas von Pritzwaldas (1901-1962): „Birželio 26 d. įvyko mūsų fakulteto posėdis, kuris buvo sukvietas atvažiauvusio iš Rygos prof. Stegmano. Buvo svarstyta profesūros darbų suderinimas su karo metu reikalavimais. Darbai suskirstyti keturiomis grupėmis. Mano „Naujosios liet. literatūros“ antroji dalis pateko į trečiąją C grupę. Esu visai tuo patenkintas. Tokiu būdu profesūros aprūpinimo klausimas išspręstas ligi naujų biudžetinių metų (ligi kovo mėn. pabaigos)“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, „[1943 m.] Liepos 15 d., ketvirtadienis“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, Dienoraštis 1938-1945, sudarė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, p. 311); „Neseniai parėjau iš fakulteto posėdžio, kuris buvo sušauktas atvykus prof. Stegmanui, apsvarstyti personalo pasiimtųjų darbų. Tai buvo lyg ir kokia išpažintis. Pasirodė, kad visi šį bei tą dirbo, rinko medžiagą pasimtomis temoms, bet beveik kiekvienas turėjo savąjį „bet“, dėl kurio darbas dar negalėjo būti visai atliktas. Veiklams parašyti terminus atidėjo vieniems ligi rugpjūčio, kitiems dar ilgiau. Aš taip pat pasisakiau, kad nebaigiau savo literatūros istorijos ir gavau naują terminą ligi 1945 m. sausio mėnesio. Na, ligi to laiko tai jau tikrai būsiu baigęs tą nelaimingą literatūros istoriją. Besirengdamas ją baigti štai bergždziai praleidau ištisus metus“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, „[1944 m.] Kovo 24 d., penktadienis“, in: *Ibid.*, p. 316).
- Vinco Mykolaičio sumanymas, be kitų išsipareigojimų, parengti ir „Naujosios lietuvių literatūros“ II t. užfiksutas leidinyje „V. D. U. ateinančių 5 ir 10 m. veikimo planui medžiaga“, žr. „Humanitarinių mokslų fakulteto darbo penkerių ir dešimties metų planų metmenys“, in: V. D. *Universiteto žinios*, Kaunas, 1938, Nr. 3-4, p. 57. Šiame žurnale išdėstyti ir jo kolegos Balio Sruogos moksliniai planai, kurie nebuvo realizuoti: „15) prof. B. Sruogos - a) Rusų literatūros istorijos III dalis (35 lankai), b) Rusų tautosaka (25 lankai), c) Rusų teatro istorija 2 tomai (po 18-20 lankų), d) Lietuvos ir lietuvių teatro istorija (20-22 lankų), e) Leskovo kūryba (16-18 lankų)“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 58). „Yra taip pat liudijimų, kad B. Sruoga manęs rašyti ir apie Vilniaus mėgėjų vaidinimus amžiaus pradžioje bei Vilkolakio teatrą“ (Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 234-235).
- Mokslinius darbus, skirtus teatro ir dramos studijoms, Balys Sruoga parašė 1944 m. „Apie estetinę ir anestetinę tikrovę“, „Teatro romantika“, „Apie tikroviškumą teatre“, „Apie dramaturgijos pradžiodalas“) ir pokariu („Apie radijo dramaturgiją“, „Rusų dramos teatras Europos teatro raidoje“).
- Vilniaus universitete mokslinių darbų tematikos svarstytos todėl, kad tikėtasi jas išnaudoti propagandos tikslams. Remiantis Reicho ministerijos užimtosios Rytų srities komisariato aukštųjų mokyklų įgaliotiniu prof. Stegmannu, reikia „darbą pradėti su naujomis idėjomis ir prablaivintomis galvomis“ (Andrius Bendžius, „Universiteto žlugdymas hitlerinės okupacijos metais 1941-1944“, in: *Vilniaus universiteto istorija 1940-1979*, t. 3, atsakingas redaktorius Andrius Bendžius, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 32).
- „Siekdami intensyvinti sau reikalingus tyrinėjimus, okupantai 1942 m. suorganizavo prie Reicho komisariato Rygoje specialią mokslinę tarybą, kuriai buvo pavesta sudaryti mokslinių tyrinėjimų Pabaltijo šalyse planus, atitinkančius karo poreikius, vadovauti visiems tyrimų darbams universitetuose, mokslinio tyrimo institutuose, kitose mokslo įstaigose ir aukštosiose mokyklose bei juos prižiūrėti.
- 1943 m. birželio pabaigoje iš A. Rozenbergo Rygos filialo į universitetą atvyko įgaliotinis Ostlando mokyklų reikalams - minėtos mokslinės tarybos vadovas K. Stegmanas su visu štabu, kurį sudarė apie 10 žmonių. Jo sušauktuose fakultetų pasitarimuose kiekvienas mokslo personalo narys buvo smulkiai apklausinėjamas, peržiūrima mokslinio darbo tematika. Daugelis pateiktų temų buvo atmesta, reikalauja jas pakeisti. Okupantų pirmiausia domino tyrimai, susiję su Lietuvos gamtinių turtų eksploatavimu. Ypač buvo rekomenduojamos ir skatinamos temos iš geologijos, mineralogijos, geografijos, dirvožemio, taip pat iš augalų žaliavų bei miško eksploatacijos ir pagaliau - temos iš karinės chirurgijos bei parazitologijos.
- Ši tematika buvo priskiriama prie aktualiausių mokslinių darbų grupės - vadinamosios A grupės (svarbios karui) ir jai pažadėta ypatinga parama. Kita gamtos ir tikslųjų mokslų tematika buvo priskiriama prie antraielės svarbos grupių - C ir D. Beveik visiškai buvo atmesta Humanitarinių, Teisės ir Ekonomikos mokslų fakultetų pateikta tematika.
- Iš daugiau kaip 40 pateiktų Humanitarinių mokslų fakulteto temų tik 5 buvo priskirtos prie B grupės (svarbios ūkiui), iš jų J. Puzino „Senasis geležies amžius Lietuvoje“, A. Šapokos „Lietuvių kultūriniai santykiai su Vakarų kraštais (Lietuviai Vakarų Europos universitetuose XIV-XVIII a.)“, M. Biržiškos „Vilniaus universiteto istorija“, A. Liaugmino „Vitalistiniai etikos pagrindai F. Ničės ir V. Solovjovo darbuose“ ir kt. 16 temų buvo pažymėtos C raide, 5 - D (iš jų J. Otremskio „Indogermanų kalbų lyginamasis žodynas“, P. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba“). Likusios temos nepažymėtos jokia raide“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 38).
- Vietoj atmestųjų okupantai pasiūlė savo numatytąsias temas. Jau iš pačių temų pavadinimų matyti, kad Lietuvos mokslininkai buvo verčiami atsakyti objektyvaus mokslinio tyrinėjimo, istorinės tiesos, o rašyti hitlerininkų planus ir politiką pateisinančius, vokiečius šlovinančius darbus. Štai keletas tokių temų: „Kritinis Lietuvos įjungimas į Tarybų Sąjungą aprašymas“, „Bolševikiniai laikai Lietuvoje“, „Rusinio tendencijos bolševikų viešpatavimo metais“, „Vilniaus universiteto bolševizavimo apybraiža“, „Vokiečių dvasinė įtaka lietuvių mokykloms, jų vystymuisi“, „Vokiečių literatūros poveikis A. Puškinui“ ir pan. Primateamos temos, žinoma, buvo įtrauktos į A grupę. Lietuvos švietimo reikalams įgaliotinis Šreineris 1943 m. rugsėjo 20 d., remdamasis 1943 m. birželio 23-30 d. fakultetuose vykusiais pasitarimais, rašė šiais pareikalavo, kad visas aukštųjų mokyklų tyrimų planas būtų pertvarkytas, koncentruojant mokslinius tyrimus į karinę-ūkinę sritį bei pritaikant juos totaliniam karui. Dėl to D grupės temų tyrinėjimus buvo įsakyta tuoj pat sustabdyti ir iš čia jėgas permesti į A grupės temų tyrinėjimus. C grupės temas laikinai dar buvo leidžiama tyrinėti tik vyresniajam mokslo personalui, be asistentų. B grupės temų tyrinėjimų buvo reikalaujama spartinti ir užbaigti kartu su A grupės temų tyrinėjimu iki mokslo metų pabaigos.
- Po trijų savaičių, 1943 m. spalio 12 d., Kauno ir Vilniaus universitetų bei Veterinarijos instituto rektoriams Šreineris davė papildomų nurodymų plačiau panaudoti mokslo darbuotojus karo reikalams, suaktualinti mokslinių tyrimų planus, paspartinti jų vykdymą. Spartinant A grupės temų tyrinėjimą, buvo reikalaujama čia permesti asistentus jau ne tik iš D, bet ir iš C grupių tyrinėjimų; tie asistentai, kurie A grupės tyrinėjimams netiko, turėjo būti atiduodami arbeitsamtui [darbo biržai]. Visi tyrinėjimai turėjo būti įtraukiami į fakultetų mokslinio darbo planus ir pristatomi Reicho komisaro moksliniam patarėjui; be jo žinios keisti juos uždrausta. Visos A grupės temos turėjo būti baigtos iki 1944 m. balandžio 1 d. / [...]
- Reicho komisaro Ostlandui mokslo skyriaus viršininkas 1943 m. gruodžio 29 d. raštu kreipėsi į generalkomisarą Kaune, įpareigojdamas surasti Lietuvoje mokslininkų, kuriems būtų galima duoti uždavinį iki 1944 m. balandžio 1 d. paruošti spaudai tinkamų darbų šitokiomis temomis: 1) „Vokiečių-lietuvių santykių atspindėjimas literatūroje ir tautosakoje“, 2) „Vokiečių teisės poveikis Lietuvai šimtmečių bėgyje“, 3) „Germanų-vokiečių kultūros įtaka lietuvių kalbai“, 4) „Vokiečių įtaka Lietuvos menui“ ir pan. Visos tos temos taip pat turėjo būti įtrauktos į universitetų 1944 m. mokslinių tyrimų planus ir laikomos „karui svarbiomis“.
- Nepaisant okupantų nurodymų ir reikalavimų imtis karui ir ūkiui svarbių tyrimų, spartinti juos, dauguma universiteto mokslininkų primetamomis temomis nedirbo, iš tikrųjų jas sabotavo. Kiek buvo įmanoma, jie ir toliau tyrinėjo savo pasirinktąsias temas.
- Baigiantis nustatytam laikui, 1944 m. kovo pabaigoje, K. Stegmanas su savo štabu vėl atsidarė universitete ir ėmė rengti fakultetuose susirinkimus, reikalaujamas atliktų mokslinių darbų ataskaitas. Mokslininkai skundėsi sunkiomis darbo sąlygomis, prašė pratęsti terminus, vildamiesi, kad tokių ataskaitų greit iš viso nereikės, nes matė artėjančią okupacijos pabaigą. Patyrę fronte ir užnugaryje daugelį skaudžių smūgių ir priversti trauktis, okupantai jau nebuvo tokie išdidūs, darbų terminą kiek pratęsė“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 38-40).
- Balys Sruoga buvo susipažinęs su informacija apie įvairiuose VU fakultetuose vykusius posėdžius - lagerį pasiekdavo žinios iš lietuviško hitlerininkų laikraščio: „Mokslinis karo metu darbas Rytų krašte, kurio reikalingumas buvo paskelbtas 1943 m. balandžio 15 d. per iškilmingą aktą Tartaus universitete, paskatino ir lietuvių mokslininkus bei tyrinėtojus panaudoti savo jėgas tyrimo darbui suintensyvinti totalinio karo tarnyboje. Praėjusių metų birželio mėnesio pabaigoje per vieną suvažiavimą Vilniuje Rytų krašto Reicho komisaro mokslinės tarybos pirmininkas dr. Stegmannas vietiniams mokslininkams pateikė direktyvas tam darbui. Buvo aptarti tyrimų planai, kurie pagal jų svarbumą karui padalinti į keturias grupes.
- Prie karinio darbo prisidėjo visi fakultetai tiek praktiniai, tiek grynai moksliniai, būtent, Medicinos fakultetai Kaune ir Vilniuje, Technikos fakultetas Kaune, Veterinarijos akademija Kaune, Miškininkystės fakultetas Vilniuje, Humanitarinis fakultetas Vilniuje, Teisių fakultetas Vilniuje, Ekonomikos mokslų fakultetas Vilniuje ir Filosofijos fakultetas Kaune.
- Naujų 1944/45 tyrimo metų, prasidedančių balandžio 1 d., proga dr. Stegmannas su keliais bendradarbiais specialistais šiomis dienomis lankėsi Kaune ir Vilniuje, kad susipažintų su rezultatais, pasiektais per pirmus tyrimų metus, ir pasitaręs su atskirų fakultetų profesoriais, docentais ir asistentais nustatytų temas naujiems tyrimų metams. Kaip dr. Stegmannas pasitarimo pradžioje pažymėjo, visi tie darbai esą, aišku, tam tikri iš aukšto tvarkomi tyrinėjimai, tačiau iniciatyva turinti išeiti iš pačių mokslininkų. Jis pabrėžtinai nurodė į tų darbų reikšmę ne tik fakultetų prestižui, bet ir totaliniam karui ir pranešė, kad darbo rezultatai būsią pateikti ne tik atitinkamoje specialioje krašto literatūroje, bet ir ypatingais atvejais su jais būsią supažindintas ir vokiečių mokslas. Vadinasi, prasidedąs mokslinis bendradarbiavimas, kuris itin galėsiąs skatinti savitarpio supratimą.
- Kaune ir Vilniuje atlikti pasitarimai parodė, kad vietiniams mokslininkams pateiktieji uždaviniai, bendrai paėmus, jų buvo atlikti, nors techniniai sunkumai, sunkumai gauti medžiagos, pasirūpinti specialios literatūros ir chemikalų, aparatūros ir kt. buvo labai dideli. Technikos fakultetuose sugalvoti ir sukonstruoti savi aparatai, nes iš Vokietijos jų negauta. Nors ir ne kiekvienai atveju buvo panaudoti visi moksliniai sugebėjimai, tačiau visur pastebėta gera valia ir pasirušimas prisidėti prie mokslo panaudojimo karui. Ypatingai atžymėtinas fakultetų posėdžių tarpe yra Technologijos fakulteto posėdis Kaune, per kurį betarpiškame kontakte su Reicho Chemijos technikos įstaigomis Berlyne atstovais buvo aptarti moksliniai darbai.
- Posėdžiuose dalyvavo atitinkamai mokslinės tarybos nariai specialistai, pavyzdžiui, Ministerijos tarėjas dr. Essenas - erdvės tyrimo reikalams, dr. Diebovas - ūkio mokslams, dr. Küssneris - socialiniams mokslams, dr. Neumannas - Overolthaus medicinos sričiai. Be to, dalyvavo atitinkamai Generalinio komisariato skyrių vedėjai ir atstovai švietimo reikalams dr. Riefenstahls. Kaip atstovai iš Reicho, posėdžiuose dar dalyvavo: prof. dr. Fry iš aukštosios Technikos mokyklos Berlyne Charlottenburge, vyriausybės tarėjas dr. Frickas iš Reicho Technikos chemijos įstaigos Berlyne ir prof. dr. Berain iš Rytų tyrimo centrinės Berlyne“ („Fakultetų posėdžiai Kaune ir Vilniuje. Mokslo panaudojimas karo reikalams Rytų krašte užtikrina vaisingą vokiečių-lietuvių bendradarbiavimą“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-04-02, Nr. 79 (850), p. 2).

- [4] Apie Vandos Sruogienės ir Dalios Sruogaitės susitikimą su Kurtu Stegmannu von Pritzwaldū išsamiau žr. 1944-03-19 laiško VI komentarą.
- [5] Balys Sruoga planavo parengti kelis mokslinius darbus: „Vokiečių teatro istorija“ (ši tema hitlerinės okupacijos metu priskirta C grupei – laikyta antraeilės svarbos) ir „Rusų literatūros istorija. III dalis“ (ši tema nepriskirta jokiai grupei, nepažymėta jokia raide) ([Vincas Mykolaitis-Putinas], „Vilniaus universitetas. Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojų tiriamasis darbas“, Vilnius, 1943-06-18, [nepasirašytas mašinraštis vokiečių kalba], in: *LMAVB RS*, f. 165, b. 266, l. 73-74).